

Romeinen 10: 8-13 – Christus als het einde van de Wet

Zondag 6 maart 2022

Door Peter van 't Riet

Vooraf

Er is een tijd geweest dat ik Paulus zo farizees-rabbijns mogelijk probeerde te interpreteren. Al zijn Griekse woorden probeerde ik zo Hebreeuws mogelijk op te vatten. Maar hoe meer ik mij in zijn brieven verdiepte en hoe meer ik aan de weet kwam over het hellenistische Jodendom, hoe meer ik daarvan ben teruggekomen. Ik ontdekte dat er uit zijn brieven weinig redenen zijn af te leiden om hem te zien als een voormalige farizeeër, opgevoed in een farizees gezin en opgeleid door farizeese schriftgeleerden zoals Gamaliël. En ik kwam erachter dat het farizeese beeld dat we van Paulus hebben vooral te danken is aan Lukas, zoals die hem op een midrasj-achtige manier beschreven heeft in de Handelingen der Apostelen met heel andere bedoelingen dan Paulus zelf heeft gehad met zijn brieven. Lezend in Paulus' authentieke brieven kwam ik steeds meer tot de conclusie, dat Paulus een hellenistische jood moet zijn geweest, die opgroeide in de Diaspora in een grote Grieks-Romeinse stad zoals Tarsus met de Septuagint als zijn Bijbel. Zijn theologische vorming en scholing genoot hij in een hellenistisch-joodse en Griek-Romeinse omgeving, waarvan zijn brieven uitvoerig getuigen. Vermoedelijk is hij pas in zijn jongelingsjaren naar Jeruzalem gegaan om meer aan de weet te komen over het Arameessprekende Jodendom in het land Israël. Daar heeft hij mijns inziens meer opgestoken van Apocalyptici en Essenen dan van de Farizeeën met wie zijn ideeënwereld het minst verwant is.

Paulus is zijn hele leven in essentie een hellenistisch-joods denker gebleven, die sterk is beïnvloed door de Grieks-Romeinse cultuur van zijn dagen. Hij leeft met een hellenistisch beeld van God als Opperwezen van de kosmos en met een dualistisch wereld- en mensbeeld dat sterk is beïnvloed door de Middenplatonistische filosofie van zijn tijd. Hij is pessimistisch over het stoffelijke, vleselijke en aardse bestaan, maar heeft de verlossing daaruit gevonden in visioenen over Christus' verlossingswerk en nu wacht hij op zijn definitieve opneming in de geestelijke wereld van het hemelse. De letterlijke Wet van Mozes heeft zijn geldigheid verloren – anders zou Christus immers voor niets zijn gestorven – maar is nog wel van belang om er op allegorische wijze de "Wet van Christus" uit af te leiden. Zij die in Christus geloven, vormen het ware Israël, ongeacht of zij jood of niet-jood zijn (Romeinen 9), en zij alleen zullen gerechtvaardigd, d.i. vrijgesproken, door het laatste oordeel heenkomen, een oordeel dat de wereld wacht bij de wederkomst van Christus. Dan zullen de gelovigen getransformeerd worden in een geestelijk lichaam en opgenomen in de hemel om eeuwig bij Christus te leven. Een tweewegenleer – Joden de weg van Tora en mitswot, en niet-joden de weg van het geloof in Jezus Christus – zoals veel exegeten tegenwoordig uit Paulus' brieven menen te kunnen opmaken – heb ik er niet in kunnen ontdekken. Zoals veel andere passages in zijn brieven levert ook Romeinen 10 een voorbeeld op van het tegendeel. Daarom verschilt mijn huidige benadering van Paulus nogal van die welke in kringen van de Joods-Christelijke dialoog gangbaar is. Of onderstaande exegese een zinvolle bijdrage is aan die dialoog, dat kunt u als lezer en preekvoorbereider natuurlijk zelf beoordelen. Veel van

bovenstaande heb ik in mijn publicaties over Paulus onderbouwd, het overige volgt bij leven en welzijn in een volgende studie.(1)

1 Broeders, de begeerte van mijn hart en mijn gebed over hun [Israëls] behoud/verlossing gaan uit tot God. 2 Want ik getuig van hen, dat zij ijver voor God bezitten, maar zonder kennis. 3 Want onwetend van Gods rechtvaardiging en trachtend hun eigen rechtvaardiging te doen gelden, hebben zij zich aan de rechtvaardiging Gods niet onderworpen.

In het vorige hoofdstuk van zijn brief (Romeinen 9) heeft Paulus – niet voor het eerst – betoogd dat een mens alleen rechtvaardiging of vrijspraak (*dikaïosunè*) ontvangt door het geloof in Christus, en niet door te leven volgens de Wet van Mozes. Dergelijke uitspraken staan soms expliciet, meestal impliciet in het kader van Paulus' apocalyptische visie op het laatste oordeel. Alleen wie in Christus geloven, komen daar gerechtvaardigd/vrijgesproken of behouden/verlost doorheen. Aan het begin van Romeinen 10 uit Paulus zijn zorgen over het lot van [het overgrote deel van] Israël dat Christus niet wil aanvaarden (vers 1). Maar al snel blijkt dat hij niet uit is op het behoud/de verlossing van zijn joodse broeders en zusters op hun eigen traditionele voorwaarden. Alleen als zij zich onderwerpen aan de rechtvaardiging van Godswegen [d.i. door het geloof in Christus], kunnen zij behouden worden (vers 3). Joden die dat niet doen, maar God dienen volgens de Wet van Mozes (vers 5), worden door Paulus gekarakteriseerd als 'zonder verstand' (*ou kat' epignoosin*) en 'onwetend' (*agnoountes*) (vers 2-3).(2) Er is dus ook voor joden geen andere weg dan de weg van het geloof in Christus, wat ook uit de volgende verzen blijkt.

4 Want Christus is het einde (*telos*) van de Wet [van Mozes], tot rechtvaardiging voor ieder, die gelooft. 5 Want Mozes schrijft over de rechtvaardiging die uit de Wet is, dat de mens die deze dingen doet, daardoor zal leven. 6a Echter, de rechtvaardiging uit het geloof spreekt aldus:

Vanaf vers 4 legt Paulus zijn opvatting over de relatie tussen Christus en de Wet van Mozes uit. Dat Christus het einde van de Wet is, is een enigszins dubbelzinnige uitspraak. Het Griekse woord *telos* kan zowel 'einde' als 'doel' betekenen. Maar ook als we het met 'doel' vertalen, dan blijft de betekenis dat de Wet [van Mozes] een middel is geweest, dat na het bereiken van het doel – de komst en het verlossingswerk van Christus – zijn functie heeft verloren.(3) Of zoals Paulus het in Galaten zegt: de Wet is een "knapenoppasser". Dat is een slaaf die op de schoolgaande kinderen moet passen en wiens werk beëindigd wordt, zodra de knapen volwassen zijn geworden (Galaten 3:24-25). Het is een uitspraak die alleen op joden van toepassing kan zijn, omdat heidenen nu eenmaal niet onder de Wet van Mozes leven.

Vervolgens tracht Paulus deze opvatting uit de Wet van Mozes zelf af te leiden. Die moet immers haar eigen 'einde' hebben voorzien, zo niet letterlijk dan toch allegorisch. Eerst zet hij in vers 5 het beeld van Mozes neer als contrast tegenover Christus met een verwijzing

naar Leviticus 18:5. Omdat Paulus altijd de Septuagint (LXX) gebruikt,(4) geef ik de tekst weer zoals hij hem waarschijnlijk gekend heeft.

“Jullie zult al mijn inzettingen en mijn verordeningen in acht nemen en ze doen, welke, als een mens ze doet, hij daarin zal leven” (Leviticus 18:5, LXX).

Paulus maakt daarvan:

“Want Mozes schrijft over de rechtvaardiging die uit de Wet is, dat de mens die deze dingen doet, daardoor zal leven” (Romeinen 10:5).

Paulus' tekst is een wel heel vrije verwijzing naar Leviticus 18:5. Het vers in Leviticus heeft betrekking op het leven van Israël hier en nu op aarde. Het staat helemaal niet in de context van rechtvaardiging of vrijspraak voor begane zonden. Het idee dat Mozes hier geschreven zou hebben over 'rechtvaardiging uit de Wet', is alleen te begrijpen vanuit de allegorische exegeese, waarmee Paulus op tal van plaatsen in de Wet van Mozes zijn Wet van Christus achter de letterlijke teksten vindt.

Hedendaagse exegeten die Paulus zo joods mogelijk proberen te interpreteren, zien in vers 5 vaak een adhesiebetuiging aan zijn mede-joden die wilden vasthouden aan de Wet van Mozes.(5) Het vervolg maakt echter duidelijk dat Paulus met 'Christus als einde/doel van de Wet' iets anders bedoeld heeft. Vers 6 begint dan ook met een retorische tegenwerping: “Echter, de rechtvaardiging uit het geloof spreekt aldus.” Daaruit blijkt dat Paulus het niet eens was met de 'rechtvaardiging uit de Wet', die hij in vers 5 aan Mozes toeschreef.(6)

6b Zeg niet in je hart: Wie zal opstijgen in de hemel om Christus te doen afdalen? 7 Of: Wie zal in de afgrond (*abussos*) neerdalen om Christus uit de doden te doen opkomen. 8 Maar wat zegt zij? Nabij je is het woord, in je mond en in je hart, namelijk het woord van het geloof, dat wij prediken.

Deze woorden zijn een allegorische om-duiding van Deuteronomium 30:12-14, waarin Paulus – geheel in allegorische stijl – de letterlijke betekenis van de tekst negeert volgens zijn adagium: “de letter doodt, maar de geest maakt levend” (2 Korinthiërs 3:6). Dat is goed te zien als we de teksten naast elkaar zetten:

Deuteronomium 30:11-14 (LXX)	Romeinen 10:6-8
“Want dit gebod, dat ik jullie heden opleg, is niet moeilijk en het is niet ver weg van jullie. Het is niet in de hemel boven, zodat jullie zouden kunnen zeggen:	“Zeg niet in jullie hart:

Deuteronomium 30:11-14 (LXX)	Romeinen 10:6-8
Wie zal voor ons opstijgen tot in de hemel, het voor ons halen, zodat wij het horen en doen?	Wie zal opstijgen tot in de hemel om Christus te doen afdalen?
Ook is het niet aan de overkant van de zee, zodat jullie zouden kunnen zeggen:	Of:
Wie zal voor ons oversteken naar de overkant van de zee, het voor ons halen, en het ons doen horen, opdat wij het doen?	Wie zal in de afgrond neerdalen namelijk om Christus uit de doden te doen opkomen?
Het woord is zeer dicht bij jullie, in jullie mond en in jullie hart en in jullie handen om het te doen.”	Maar wat zegt zij? Nabij jullie is het woord, in jullie mond en in jullie hart, namelijk het woord van het geloof, dat wij prediken.”

In Deuteronomium 30:11-14 gaat het over de *mitswot*, de opdrachten van de Tora/Wet van Mozes, door Paulus ‘de werken van de Wet’ genoemd. De eenvoudige, letterlijke betekenis van de tekst in Deuteronomium is dat Gods opdrachten in de Tora niet te moeilijk zijn om in praktijk te brengen. Men hoeft er niet voor naar de hemel te reizen of naar de overkant van de zee om te begrijpen wat ermee bedoeld wordt. Maar Paulus vindt achter deze Bijbeltekst iets heel anders, te weten een diepere allegorische betekenis die het tegenovergestelde inhoudt, namelijk dat hier niet de opdrachten van de Tora zijn bedoeld, maar Christus die het einde van de Wet van Mozes is. Omdat bovendien het beeld van de zee (de andere kant van de wereld) in Deuteronomium 30:13 niet goed in Paulus’ dualistische wereldbeeld past, heeft hij het – ook tegen de Septuagint in! – vervangen door het beeld van de *abussos*, de Griekse onderwereld, die naar hellenistische opvatting de verblijfplaats van de doden was. Dat beeld sloot kennelijk beter aan bij zijn kosmische christologie dan het beeld van de zee.

Als Paulus ergens de Wet van Mozes vervangt door Christus (die ‘het einde van de Wet’ is), dan wel hier. Achter de letterlijke tekst van de Tora (‘de letter die doodt’) zoekt hij steeds op allegorische wijze de geestelijke betekenis van Christus (‘de geest die levend maakt’), ofwel het woord van het geloof, zoals hij het zelf predikt (slot vers 8). Het is een benadering van de Schrift, en het zijn opvattingen waarvoor geen grond te vinden is in het Aramese Jodendom van die dagen, laat staan in de farizees-rabbijnse traditie.(7)

9 Want als je met je mond belijdt, dat Jezus heer is, en met je hart gelooft, dat God hem uit de doden heeft opgewekt, zul je behouden/verlost worden. 10 Want in het hart is geloof tot rechtvaardiging en in de mond is belijdenis tot behoud/verlossing.

In Deuteronomium gaat het over de *mitswot* zoals ze geformuleerd zijn in de Tora en die richtinggevend zijn voor het menselijk handelen in concrete situaties. Maar Paulus betreft

deze teksten allegorisch op Jezus en zijn opstanding uit de doden. Die moeten met de mond beleden worden en met het hart geloofd (vers 9). Het handelingskarakter van de Tora ('om het te doen') wordt hier vervangen door een dogmatisch geloof dat met de mond beleden moet worden.(8) Het is een voorbeeld van de wijze, waarop Paulus bij herhaling achter de letterlijke Wet van Mozes op allegorische wijze zoekt naar de geestelijke Wet van Christus.

11 Immers de Schrift zegt: Al wie op hem gelooft, zal niet beschaamd worden. 12 Want er is geen onderscheid tussen Jood en Griek. Immers, dezelfde heer over allen is rijk voor allen die hem aanroepen. 13 Want ieder die de naam van de heer aanroept, zal behouden/verlost worden.

In Romeinen 9:6-9 had Paulus het begrip van het 'ware Israël' al losgekoppeld van de fysieke afstamming van Abraham (het vleeselijke) om het te verbinden met de belofte aan Abraham (het geestelijke). Die belofte (*ep'angelia*) is de belofte van het evangelie (*eu'angelia*) (Galaten 3:7-9). Ieder die het evangelie van Christus aanhangt, is een kind van Abraham en behoort in Paulus' ogen tot het ware Israël, of men nu jood is of Griek. Dat standpunt herhaalt hij nog eens in vers 12 en 13. En dan volgt een biografische notitie:

14 Hoe zullen zij dan hem aanroepen, in wie zij niet geloofd hebben? Hoe geloven in hem, van wie zij niet gehoord hebben? Hoe horen zonder prediking? 15 En hoe zullen zij prediken zonder apostel te zijn? Gelijk geschreven staat: Hoe liefelijk zijn de voeten van hen, die het evangelie van het goede brengen.

Ongetwijfeld heeft Paulus hier zijn eigen evangelieprediking voor ogen gehad, die hij verkondigde met het gezag van een apostel (gezant) van Christus. In plaats van zijn gehoor als een leraar zijn opvattingen ter overweging en bestudering voor te leggen, en hen zelf over de aanvaardbaarheid ervan te laten beslissen, verbindt Paulus de waarheid ervan met zijn eigen autoriteit als apostel van Christus. Wie zijn evangelie niet aanvaardt, zoals de meeste joden in zijn tijd, plaatst zich in zijn ogen buiten het ware Israël. Het is een geloofsidee dat wellicht in de buurt komt van de Apocalyptici en Essenen, die het ware Israël eveneens beperkten tot hun eigen gemeenschap, maar dat ver verwijderd is van het farizees-rabbinse Jodendom uit die tijd, dat accepteerde dat Israël bestond uit meer en minder Tora-getrouw levende joden.(9)

Naschrift

Dit is slechts één voorbeeld waaruit ik opmaak dat Paulus de grens tussen Jodendom en niet-Jodendom is gepasseerd. Dat had mijns inziens niet hoeven als hij meer oog had gehad voor het farizees Jodendom uit de School van Hillel, en als hij meer had aangesloten bij Jezus' prediking over het koninkrijk Gods zoals we die aantreffen in de synoptische evangeliën. Dan had hij wellicht wél een twee-wegenleer kunnen ontwikkelen.

Noten

- (1). P. van 't Riet, "Paulus' vorming en scholing in een hellenistisch-joods milieu" (Folianti.com, Kampen, 2018) en: P. van 't Riet, "Paulus als kind van de Grieks-Romeinse

wereld" (Folianti.com, Kampen, 2019). Beide boeken zijn ook als Engelse vertaling te verkrijgen op Amazon.com. Een derde publicatie: "Paulus' leertijd in Jeruzalem" zal hopelijk in 2022 verschijnen.

- (2). E.P. Sanders ("Paulus", Kampen, 2000, p. 153) geeft Paulus' opvatting als volgt weer: "God heeft Israël gekozen als zijn speciale volk en hieraan hebben zij gehoor gegeven. De huidige generatie joden heeft niet in de gaten dat er met Christus een einde is gekomen aan dat tijdperk. Naar Paulus' idee wil God niet langer dat Israël nog een aparte positie inneemt."
- (3). Zie ook: E.E. Urbach, "The Sages, Their Concepts and Believes", Jerusalem, 1979, p. 295.
- (4). J.A. Harrill ("Paul the Apostle, His Life and Legacy in their Roman Context", Cambridge, 2012, p. 25): "The citations were his own paraphrases of the Greek version of the Hebrew Bible, known as the Septuagint."
- (5). M.D. Nanos, in: A.-J. Levine & M.Zv. Brettler, "The Jewish Annotated New Testament", Oxford, 2011, p. 273.
- (6). Zie ook: Urbach, 1979, p. 34. De vraag of het toenmalige Jodendom wel een rechtvaardiging uit werken van de Wet kende, en die door E.P. Sanders ("Paul and Palestinian Judaism", London, 1977) negatief is beantwoord, is in dit verband niet relevant. Het gaat om Paulus' idee daarover, en daarin bestond een dergelijke rechtvaardiging wel degelijk.
- (7). Farizees-rabbijnse tradities over interventies van toekomstige profeten (bijv. Elia) in de geldigheid en toepassing van de Tora hebben een beperkt karakter (tijdelijk en/of enkele geboden) en worden niet door alle rabbijnen in dezelfde mate onderschreven. Paulus' ontbinding van de hele Tora in de messiaanse tijd is er dan ook niet toe te herleiden (aldus: Urbach, 1979, p. 302).
- (8). Urbach, 1979, p. 34.
- (9). Sch. Ben-Chorin (*Paulus, Der Völkerapostel in jüdischer Sicht*, München, 1980, p. 65) merkt in dit verband op: "Paulus hat diesen für ihn bestimmten Eingang zum Gesetz nicht gefunden. Er hat dafür in Christus den Befreier vom Gesetz gefunden. Dieses Erlebnis war für ihn so übermächtig, dass es die Möglichkeit anderer Heilswege für andere Menschen völlig ausschloss. [...] Die individuellen Zugänge zum Heil blieben für das Judentum eine Grundwahrheit: 'Harbe Pethachim la-Makom', heisst es in einem rabbinischen Wort, das frei übersetzt lautet: Es gibt viele Zugänge zu Gott [...] Das heisst, dass sich jedem Lernenden anders erschliesst, gemäss seiner Individualität." Waarbij we bedenken moeten dat het huidige Jodendom de vrucht is van het farizees-rabbijnse Jodendom uit Paulus' tijd.